

nünk, hogy a hiány sosem kiált konkrét értelemért, sőt, ha úgy tetszik, bizonyos esetekben az irodalmi szöveg esztétikumát az szolgálja a leginkább, ha az üres helyeket nem töltjük ki. Így az értelemhiányból kiinduló intertextuális munka, de általában maga az értelemtulajdonítás önkényességgel, egy bizonyosfajta paranoid allegoretizmussal jár együtt, mint ahogy azt Saussure is felismerte a paragramma szó megalkotásakor: a formálisan kódolt latin költészet esetében nincsen olyan történeti bizonyíték, amely alapján meg lehetne állapítani, hogy az előtűnő értelmes mintázat a véletlenek játékának vagy a szemiozsis törvényszerűségeinek köszönheti-e a létét. Éppen ezért mindig feltámad a kétely, ha egy konkrét, véglegesnek tűnő jelentéssel találkozunk – s éppen ez a kritikai mozgás motorja. Például Zsadányi *Black Water*-elemzésében két önkényes interpretációs mozzanat is található: egyrészt korántsem egyértelmű, hogy a hiányzó kulturális háttérnarratíva éppen a *Hamupipőke*-történet, és nem egy másik mese (a regény szerzője, Joyce Carol Oates nyilatkozta egy interjúban, hogy valóban gondolt egy intertextusra a *Black Water* írásakor, egy angol-skót népi balladára, amelyben – a *Kékszakállú herceg várára* emlékeztető módon – egy ártatlan lányt elragad egy koboldkirály, s víz alatti birodalmába viszi feleségnek, ahol végül megpróbálja megölni). Másrészt feltehetjük a kérdést, hogy valóban annyira kiáltó-e az ellentét Kelly Kelleher személyisége és döntései közt, mint azt Zsadányi állítja? Talán van egy leheletnyi inkoherencia a főszereplőnő viselkedésében (ha nem inadékvát ilyen vulgápszichológus módon jellemezni egy fiktív személyt), de végül is mi lehetne annál banálisabb, mint ha egy hétköznapi lányra szemet vet egy híres, nagy hatalmú, gazdag férfi, s a lány el akar menni vele?

Zsadányi könyvében tehát jóval többről van szó, mint az iseri-ingardeni üres helyek kitöltéséről, mivel ez az olvasás során spontán módon megy végbe. Az üres helyek tehát a szöveggel való első találkozás naiv beállítottságához, s nem az explikáció reflexív műveletéhez kapcsolhatók, éppen ezért jobban ki vannak szolgál-

tatva az értelmező totalizáló készletseinek, egyfajta interpretációs furornak, amely mindenhol jelentéseket lát. A szabadon dülő túlértelmező furor sajátos alakzatokat hoz létre: ilyen a szöveg kabalisztikus/anagrammatikus keresztkódolása, vagy a tagadás és a hiány átfordítása affirmációba és jelenlébbe. Ez utóbbi jellemzi leginkább Zsadányi dolgozatát, tulajdonképpen az irodalmi elhallgatásalakzat maga is ennek az interpretációs lelkesedésnek a projekciója, szilárd formája. A hiány átfordítása jelenlébbe az értelmezés különböző szintjein fordul elő: a szöveg szintjén szerzői intenciót, a szövegvilág szereplőinek és eseményeinek vulgápszichológiai megközelítését és helyes intertextusok közrebocsátását eredményezi; a társadalommal való viszonyában az irodalmi szöveg kritikai funkciót kap – a hiányzó narratíva leleplezi az archetipikus kódot, amellyel a társadalom vezérli az emberek viselkedését; a szöveg és a lét viszonyában pedig a hiány a nyelven túli igazság hierofantikus megmutatkozása lesz.

Láthatjuk, hogy az a de man-i megjegyzés, miszerint végül nem tudjuk, hogy a szövegben miről is van szó, kétféle attitűdöt idézhet elő: vagy intellektuális benuátságot, „tétova tudatlanságot”, vagy egyfajta elragadtatást afelett, hogy a szöveg nem képes ellenállni a túlértelmezésnek. Világos, hogy Zsadányi melyik attitűdöt képviseli. Tulajdonképpen engedhetne is készletességnek, ha a tudományos értekezés diskurzusformája helyett az esszéét választotta volna.

Kardos Gábor: Üres kagylóhéj?

A SZOCIÁLIS JOGOK NEMZETKÖZI
VÉDELMÉNEK EGYES KÉRDÉSEI

*Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003.
212 old., 2690 Ft*

Európa-szerte probléma a jóléti álam válsága, a nagy, állami szociális és egészségügyi ellátórendszerek finanszírozhatóságának fenntartása avagy reformja. A szakmai és politikai vitákban gyakran hivatkoznak a szociális jogokra mint a reformnak – a szocializációs szűkítésének – az akadályára, illetve a rászorultság elvére mint az igazságos és fenntartható újraelosztás iránytűjére. A vitapartnerek gyakran elbeszélnek egymás mellett, nem mindig ugyanazt értik egyes fogalmakon, s nemcsak nem azonos, de nem is koherens felfogást vallanak a gazdasági, szociális és kulturális jogok természetéről és a kapcsolódó állami kötelezettségekről, noha az elmúlt években nagyon sok tanulmány foglalkozott ezzel, többek között a most bemutatott kötet szerzőjének tollából is.

A jelen kötet segít megértenünk a szociális jogok jellegét, és bemutatja az érvényesítésükkel kapcsolatos nehézségeket, elméleti és gyakorlati elmentmondásokat. „A gazdasági, szociális és kulturális jogok – vagy röviden szociális jogok – védelme, illetve a mögötte húzódó társadalom- és gazdaságfilozófiai vita a mai piaci demokráciák továbbfejlődésének kulcskérdéseit érinti.” Ilyen kérdés például, hogy milyen mértékben indokolja az egyén civilizációs igényeinek kielégítése a piac korlátozását, hogy felborítják-e a politikai egyenlőséget a szociális egyenlőtlenségek, vagy hogy mennyiben orvosolható a társadalmi leszakadás a globalizáció körülményei közepette. Kardos Gábor nem hitegeti az olvasót azzal, hogy egy nemzetközi jogi tanulmány képes ezeket a kérdéseket megválaszolni, csupán annyit ígér, hogy a válaszadáshoz feltétlenül mérlegelendő *normatív* iránymutatásokat feltárja a nemzetközi szerződésekből és az értelmezésüket végző testületek állás-

foglalásaiból. Valójában azért ennél sokkal többet tesz.

A kultúrához való jogról szóló utolsó fejezetben kifejti, hogy a kultúra fontosabb annál, semhogy jogászokra bizzák. Ez a szemlélet jellemzi egész művét. A szociális jogok is túl bonyolult viszonyokat érintenek ahhoz, hogy a jogászokra bízhatnánk őket; ezért Kardos is multidiszciplináris megközelítést alkalmaz, és közgazdaságtani, politológiai összefüggéseiben vizsgálja az állami szerepvállalás kérdését, a „versenyállam” és a gondoskodó „szociális állam” fogalmát. Bemutatja, milyen egymással ellentétes irányú gazdasági és politikai kényszerek és visszahatások befolyásolják a szociális jogok védelmét és érvényesülését. Rámutat többek között arra az összefüggésre, hogy ha az állam a versenyképesség erősítése érdekében csökkenti oktatási kiadásait, akkor az hosszabb távon a munkaerő színvonalának csökkenése miatt a versenyképesség gyengüléséhez vezethet. Bemutatja a demokratikus legitimitáció kettős szerepét: még a leginkább piacbarát kormányzati politika sem nélkülözheti a szociális elemeket, ugyanakkor a demokratikus legitimitáció segíti a piaci kiigazító politika megvalósítását is. Mindezt annak fényében kell látnunk, hogy az állam gazdasági-szociális szerepvállalását illetően a döntéshozatal a belső, demokratikus folyamatoktól egyre inkább nemzetközi szintre tolódik el. Ez indokolja egyébként a szociális jogoknak a nemzetközi jog alapján történő vizsgálatát.

A mű a szociális jogok nemzetközi védelmét három részre osztva tárgyalja: az I. rész (*Alapvető kérdések*) témája a gazdasági, szociális és kulturális jogok elméleti problémáitól a nemzetközi ellenőrző mechanizmusok működésének, a szociális jogok nemzetközi védelme modelljeinek bemutatásáig terjed. Külön fejezet szól a globalizációról, valamint a diszkrimináció tilalmáról.

A szociális jogokat végső soron a létfenntartás joga, az emberi méltósághoz való jog alapozza meg: „az emberi méltóság érvényesülése szükségessé teszi legalább a minimális mértékű szociális jogositottságot” (34. old.). Kardos Gábor hangsú-

lyozza, hogy „nem csupán a nélkülözők, hanem a *többiek* emberi méltóságáról is szó van” (34. old.). Példákon mutatja be a szociális jogok belső jogi védelmének lehetséges formáit és a kapcsolódó elméleti és gyakorlati kérdéseket (államcél, alanyi jog, bírói érvényesíthetőség, közvetett védelem eljárási garanciák által).

A nemzetközi intézményrendszer is szerepet játszik a fejlesztési együttműködésben, a standardok értelmezésében, az állami mozgáster határainak megállapításában. A nemzetközi normák hatékonyságát elsősorban a jogkövetkezmények hiánya csorbítja. A szociális jogok nemzetközi védelmének különböző modelljei vannak az egyéni jogalapú védelem és az objektív jogalapú védelem különböző fórumain, beleértve a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetet és az UNESCO-t is.

A II. és a III. rész a magyar szakirodalomban új, találó csoportosításban tárja elénk az egyes szociális jogok védelmével kapcsolatos nemzetközi követelményeket és a kapcsolódó hazai alkotmányjogi kérdéseket: a szociális jogokat egyrészt mint elosztási jogcímeket, másrészt mint szolgáltatási típusokat elemzi. Bemutatja, hogyan váltak az emberi jogok a nemzetközi jog részévé, milyen szerepet töltek be a nemzetközi kapcsolatokban a hidegháború idején, s hogyan kerültek előtérbe azután az Észak és Dél, valamint az Egyesült Államok és Európa közötti viták. Nyomon követi a különbségek következményeit a nemzetközi ellenőrző mechanizmusok működési anomáliáiban, a külpolitika működésének „gyakorlati realizmusában” és a kulturális relativizmus eszmerendszerében.

A könyv második része a jövedelemszerzés és az állami újraelosztásból való részesedés jogcímeiként értelmezhető szociális jogokkal foglalkozik. Ilyen a tulajdonhoz való jog, a munkához való jog és a szociális biztonsághoz való jog. Sokakat meglephet, hogyan kerül a tulajdonhoz való jog – ami hagyományosan a klasszikus polgári jogok egyike – a szociális jogok sorába. Azonban a tulajdonhoz való jog „kettős természetét” valló felfogás már elterjedt a szakirodalomban, a választott csoportosítási szempont pedig egyértelműen igazolja a

tulajdonhoz való jog helyét a szociális jogok körében. Az viszont vitatható, hogy szociális jogi jellegének igazolásában szükséges-e, helyes-e kiemelt jelentőséget tulajdonítani annak, hogy tartalmát döntő módon az alkotmány nál alacsonyabb szintű belső jogszabályok határozzák meg, hiszen ez például a személyes biztonsághoz való jogról is elmondható, ami mégsem tekinthető szociális jognak. A munkához való jog tartalmának ismertetésével Kardos Gábor hozzájárul számos félreértés eloszlatásához, és tisztázza a szociális biztonsághoz való jog, illetve a társadalombiztosításhoz való jog gyakran felcserélhetően használt fogalmának viszonyát egymáshoz: az utóbbi – a szociális és egészségügyi segítséghez való jog mellett – az előbbi egyik eleme).

A harmadik rész a lakhatáshoz való jogot, az egészséghez való jogot, az oktatáshoz való jogot, valamint a kultúrához való jogot ismerteti. Ez utóbbi a magyar szakirodalomban újabban kevésbé vizsgált terület. Kardos a kultúrához való jogot – némileg meglepő módon – a kisebbségek védelmével szoros összefüggésben elemzi: a kultúrához való jogot kollektív jognak tekinti abban az értelemben, hogy az állam köteles gondoskodni, akár az államon belüli domináns kultúra fennmaradásának, akár a kisebbségek kulturális identitása megőrzésének szükséges feltételeiről. A közösség kollektív jogainak védelme összeütközésbe kerülhet az egyén jogával a kultúra élvezetére, de az informálódás szabadságával is; ebben az esetben a védőintézkedések elfogadhatóságát a szükségesség és arányosság tesztje alapján kell megítélni.

A kötet felsőoktatási tankönyvként alapvető ismereteket közvetít közvetlenül, ugyanakkor széles körű hazai és nemzetközi szakirodalomra támaszkodó, multidiszciplináris és összehasonlító jogi elemzései a témában jártasabbaknak is újdonságokkal szolgálnak.